सुसली, स्त्री, (सुसल + गौरादित्वात् ङीष् ।) तालमूलिका । गन्धगोधिका । इत्यमरः । २ । ५ । १२ ।

सुसली, [न्] पुं, (सुसलं प्रहरणमस्यास्तीति । सुसल + इनिः ।) बलदेवः । इत्यमरः ।१।१।२५॥

सुसल्यः, त्रि, (सुसलमर्हतीति । सुसल + यः ।) सुसलेन वध्यः । इत्यमरः । ३ । १ । ४५ ॥

सुस्त क संहतौ । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरा०-उभ०-अक-सेट् ।) पवर्गेषेषादिः । क सुस्तयति । इति दुर्गादासः ॥

सुस्तः, पुं, (सुस्तयति एकत्र संहतीभवन्तीति । सुस्त + कः । एकशिफायामस्य बहुफलसम्बद्धतया तथात्वम् ।) सुस्तकम् । इति हारावली ॥ (यथा सुश्रुतसंहितायाम् : ७७ । ११ ।

"भागैश्चतुर्भिः सितशैलसुस्ताः
श्रीसर्ज्जभागौ नखगुग्गुरू च ।
कर्पूरबोधो मधुपिच्छितोऽयं
कोपच्छदो नाम वरेन्द्रधूपः ॥")

सुस्तकः, पुं क्ली, (सुस्त + स्वार्थे कन् ।) तृणमूलविशेषः । सुता इति भाषा । तत्पर्य्यायः । कुरुविन्दः २ मेघनामा ३ सुस्ता ४ । इत्यमरः । २ । ४ । १५६ ॥ सुस्तः ५ राजकसेरुः ६ । इति हारावली ॥ मेघाख्यम् ७ गाङ्गेयम् ८ भद्रसुस्तकम् ९ । इति रत्नमाला ॥ अश्वनामकः १० श्रीभद्रा ११ भद्रकः १२ भद्रा १३ । इति शब्दरत्नावली ॥ अस्य गुणाः । तिक्तत्वम् । कटुत्वम् । वायुनाशित्वम् । आहित्वम् । दीपनत्वञ्च । इति राजवल्लभः ॥ अपि च ।

"सुस्तकं न स्त्रियां सुस्तं त्रिषु वारिदनामकः ।
कुरुविन्दश्च स ख्यातोऽपरः कोरकसेरुकः ॥
भद्रसुस्तश्च गुन्द्रा च तथा नागरसुस्तकः ।
सुस्तं कटु हिमं ग्राहि तिक्तं दीपनपाचनम् ॥
कषायं कफपित्तास्रतृड्ज्वरारुचिनुद्धृतम् ।
अनूपदेशे यज्जातं सुस्तकं तत् प्रशस्यते ।
तत्रापि मुनिभिः प्रोक्तं वरं नागरसुस्तकम् ॥"

इति भावप्रकाशः ॥

सुस्तकः, पुं, (सुस्तयति संहतीकरोति रुधिरमिति । सुस्त + कः । ततः संज्ञायां कन् ।) स्थावरविषभेदः । इति हेमचन्द्रः । २ । २५६ ॥ (यथा, सुश्रुते कल्पस्थाने । २ ।

"चतुर्विधतृणाभानि सुस्तके द्वे प्रकीर्त्तिते ॥")

सुस्ता, स्त्री, (सुस्त + टाप् ।) सुस्तकः । इत्यमरः । २ । ४ । १५६ ॥ (तथास्याः पर्य्यायः ।

"मेघाख्यं सुस्तकं सुस्ता गाङ्गेयं भद्रसुस्तकम् ।"

इति वैद्यकरत्नमालायाम् ॥

यथा सुश्रुते सूत्रस्थाने । ४४ ।

"दोषघ्ना यक्ष्मीपाण्डुरोगार्शःकुष्ठनाशनाः ।
योगं त्रिजातकं सुस्ता विडङ्गामलके तथा ॥")

सुस्राद, पुं, (सुस्रामत्तीति । अद + अण् ।) शूकरः । इति जटाधरः ॥

सुस्राभं, क्ली, (सुस्रस्येवाभा यस्य ।) सुस्तकविशेषः । नागर सुता इति भाषा । तत्पर्य्यायः । कुटन्नटम् २ पुरम् ३ बल्लम् ४ परिपेलवम् ५ । इति रत्नमाला ॥ (गुणा अस्य कुटन्नटशब्देऽवगन्तव्याः ॥) .

सुस्तुः, पुं, (सुस्यति स्वल्पयत्नेन । सुस् + बाहुलकात् तुक् ।) सुष्टिः । इति हेमचन्द्रः । ३।२६१ ॥

सुस्नं, क्ली, सुस्नम् । सुस्धातोरौणादिकरक्प्रत्ययेन निष्पन्नम् । २ । १३ । इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥ (नयनजलमित्युज्ज्वलः ॥)

सुह यउ ल क्ति वैचित्र्ये । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (दिवा०-पर०-अक०-सेट् । रुधादित्वाट्टिट् ।) वैचित्र्यं ज्ञानरहितीभावः । य, तेन सुह्यति चिराय मे मनः । इति मुरारिः । ज मोहिष्यति मोक्ष्यति । ल असुहत् । क्ति सुग्धः मूढोऽस्ति । इति । दुर्गादासः ॥

सुहिरः, पुं, (सुह्यति ज्ञानरहितीभवत्यनेन लोकः सुह्यति सभायामिति वा । सुह + "इषिमदीति उणा० ।" १ । ५२ । इति किरच् ।) कामः । गर्वः । इति मेदिनी । र, । २०५ ॥ (असभ्यः इत्युज्ज्वलदत्तः ॥)

सुहुः, [सु] य, (सुह + "सुहेः किच् ।" उणा० २ । १२१ । इति उसिः किच् ।) पुनः पुनः । इत्यमरः । ३ । ४ । १ ॥ (यथा, पञ्चदश्याम् । ८ । १७१ ।

"स्वस्वप्नमापरोक्षेण दृष्ट्वा पश्यन् स्वजागरम् ।
चिन्तयेदप्रमत्तः सन्नभावमुदिगं सुहुः ॥")

सुहुभाषा, स्त्री, (सुहुः भाषा भाषणम् ।) पुनः पुनःकथनम् । तत्पर्य्यायः । अनुलापः २ । इत्यमरः । १ । ६ । १६ ॥

सुहूर्त्तः, पुं क्ली, (हूर्च्छतीति । "अञ्जिहृसिभ्यः क्तः ।" उणा० ३ । ८६ । इत्यत्र बाहुलकात् हुर्च्छेरपि इति उज्ज्वलदत्तः । सुहागमश्च प्राक् । "राजोपः ।" ६ । ४ । २१ । इति सूत्रेण हस्य लोपः ।) द्वादशक्षणपरिमितकालः । इत्यमरः । १ । १ । ११३ ॥ घटिकाद्वयम् । इति राजनिर्घण्टः ॥ (अस्य विवृतिर्यथा । तत्र लघुचरोच्चारणमात्रोऽक्षिनिमेषः । पञ्चदशाक्षिनिमेषाः काष्ठा ॥ त्रिंशत्काष्ठाः कलाः । विंशतिकलो मुहूर्त्तः कलादशभागश्च । त्रिंशन्मुहूर्त्तमहोरात्रम् । इति सुश्रुते सूत्रस्थाने षष्ठेऽध्याये ॥) दिनपञ्चदशभागैकभागः । यथा, "प्रातःकालो मुहूर्त्तांस्त्रीन् सङ्गवस्तावदेव तु ।
मध्याह्नस्त्रिमुहूर्त्तः स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥
सायाह्नस्त्रिमुहूर्त्तः स्यात् श्राद्धं तत्र न कारयेत् ।
रात्रौ नाम सा वेला गर्हिता सर्व्वकर्म्मसु ॥"

इति तिथ्यादितत्त्वधृतवचनम् ॥*॥

कर्म्मविशेषे तस्य परिमाणं यथा । ननु प्रतीयवासरान्तादौ घटिकैकापि या भवेदित्यत्र घटिकापदं दण्डपरं मुहूर्त्तपरं वा स्वल्पाचारधृतचतुर्दण्डात्मकारुणोदयज्ञापके चतस्रो घटिकाः प्रातररुणोदय उच्यते इत्यादौ प्रभाते घटिकायुग्मं प्रदोषे घटिकाद्वयम् । दिनवत् सर्व्वकार्य्याणि कारयेत्र विचारयेदिति हलायुधधृतलिखिष्यमाणत्रियामामिति वचनयोरेकमूलयोश्च उभयत्र प्रयोगदर्शनादिति संशयः । अत्रोच्यते । आह्नादावस्तगामिनीति घटिकानियामकवचनचतुर्थचरणे पार्व्वणयोग्यतया घटिकाया मुहूर्त्तात्मकत्वस्यावश्यमङ्गीकारात् तात्पर्य्यलाघवेन द्वयादावपि तथात्वम् ।

"घटिकैकाप्यमावास्याप्रतिपत्सु न चेद्यदा ।
सर्व्वं तदासुरं दानं देवे कर्म्मणि चोदितम् ॥"

इति घटिकाभूमे निद्रामभिधाय घटिकाभावे कर्म्मार्हेति वक्तव्ये मुहूर्त्तमप्यमावास्याप्रतिपत्सु भवेद्यदा । तद्दानमुत्तमं ज्ञेयं ज्ञेयं पूर्व्वं हि पूर्व्ववदित्यनेन मुहूर्त्तलाभे कर्म्मार्हत्वज्ञापनाच्च । तत्रापि मुहूर्त्तः किं तत्तद्दिवारात्रिपञ्चदशांश उत दण्डद्वयम् । नाद्यः प्रतिदिनदिवारात्र्योर्द्वांसप्तद्विभ्यां तद्भागानामपि न्यूनाधिक्याद्विधिभेदापत्तेः । नापि द्वितीयः दण्डद्वयस्य त्रिंशद्दण्डात्मकदिवारात्रिपञ्चदशांशस्य मुहूर्त्तत्वञ्च दण्डद्वयाधिकन्यूनकालानामपि त्रिंशद्दण्डाधिकन्यूनदिवारात्रिपञ्चदशांशानां मुहूर्त्तत्वप्रतिपादनेन विनिगमनाविरहात् किन्त्वन्तरङ्गतया कर्म्माङ्गदिवारात्र्यन्यतरपञ्चदशांशस्य ग्रहणप्रसक्तौ अयनांशक्रमेणोत्तरायणपूर्व्वाह्णदिनमानसमपादवद्विंशतिदण्डानां पञ्चदशांशस्य पादोनदण्डद्वयस्य मुहूर्त्तत्वात्तद्दिनविहितक्रियायां तावन्मानकालस्यापि ग्रहणात् सर्व्वत्र न्यूनकालावच्छेदे आवश्यकतया तस्यैव पादोनदण्डद्वयात्मकस्य मुहूर्त्तस्य ग्रहणं लाघवात् ।

"यदा चतुर्दशीयामं तुरीयमनुपूरयेत् ।
अमावास्या चीयमाना तदैव श्राद्धमिष्यते ॥"

इति कात्यायनोक्तस्य चतुर्दशीसम्बन्धिदिनचतुर्थयाममात्रव्याप्यमावास्यायां श्राद्धविधानस्य मत्स्यपुराणोक्तसुखापराह्णीयमुहूर्त्तावधेन विषयलाभाय पादोनदण्डद्वयात्मकमुहूर्त्तग्रहणस्यावश्यकत्वाच्च । तादृशामावास्यायां तदधिकसुखापराह्णासम्भवात् । तत्र च सुखापराह्णीयपादोनदण्डद्वयात्मकदर्शलाभस्तु चत्वारिंशत्पलाधिकत्रयस्त्रिंशद्दण्डात्मकदिवस एव । अत एव स्मार्त्तभट्टाचार्य्यैरपि यदा चतुर्दशीयाममित्यस्य व्याख्याने तिथ्यादितत्त्वे तथा लिखितम् । न च निरूढलक्षणातो रूढ्यशक्तेर्बलवत्त्वात् । तासु त्रिंशत्त्रयस्तु मुहूर्त्तो द्वादशास्त्रियाम् । ते तु त्रिंशदहोरात्र इत्यमरोक्तो द्वादशक्षणात्मकः अहोरात्रत्रिंशांशो दण्डद्वयरूपमुहूर्त्तो लाघवतः सर्व्वत्रानुगततया न्यूनकालावच्छेदको वक्तव्य इति वाच्यं निरूढलक्षणापि शक्तितुल्येति शाब्दिकसूत्रकारवृत्त्यानैलेनान्तरङ्गेति सन्निहिते बुद्धिरन्तरङ्गेति न्यायाच्च निरूढलक्षणाया एव बलवत्त्वात् । दक्षिणः सपवित्रक इत्यत्र पवित्रपदस्य कुशगतकोशोक्तरूढिशक्त्यपेक्षया विशिष्टकुशपत्रद्वयगतकात्यायनोक्तनिरूढलक्षणाया एव । निरूढलक्षणायाः शक्तितुल्यत्वन्तु रूढ्यशक्तेरिव